

Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
JEANA RICHARDA DE LA TOURA
przedstawiona w dniu 7 maja 2024 r.¹

Sprawa C-4/23 [Mirin]ⁱ

M.-A.A.

przeciwko

**Direcția de Evidență a Persoanelor Cluj, Serviciul stare civilă,
 Direcția pentru Evidență Persoanelor și Administrarea Bazelor de Date din Ministerul
 Afacerilor Interne,
 Municipiul Cluj-Napoca,
 przy udziale
 Asociația Accept,
 Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării**

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Judecătoria Sectorului 6 București (sąd pierwszej instancji dla rejonu 6 w Bukareszcie, Rumunia)]

Odesłanie prejudycjalne – Obywatelstwo Unii – Artykuł 21 ust. 1 TFUE – Prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania w państwach członkowskich – Obywatel zamieszkujący w Zjednoczonym Królestwie posiadający obywatelstwo tego państwa oraz państwa członkowskiego – Odmowa zamieszczenia przez organy tego drugiego państwa w jego akcie urodzenia adnotacji o zmianie imienia i płci dokonanej zgodnie z prawem w pierwszym państwie – Przepisy krajowe dopuszczające zmianę aktu stanu cywilnego wyłącznie na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu – Wpływ wystąpienia Zjednoczonego Królestwa z Unii

I. Wprowadzenie

1. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 2 TUE, art. 18, 20 i 21 TFUE oraz art. 1, 7, 20, 21 i 45 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej².

¹ Język oryginału: francuski.

¹ Nazwę niniejszej sprawy stanowi nazwisko fikcyjne. Nie odpowiada ono rzeczywistemu nazwisku żadnej ze stron postępowania.

² Zwana dalej „Kartą”.

2. Wniosek ten został przedstawiony w ramach sporu między osobą będącą obywatelem Rumunii a organami krajowymi tego państwa członkowskiego odpowiedzialnymi za prowadzenie rejestrów stanu cywilnego i zarządzanie numerami osobistego kodu numerycznego³ z powodu odmowy uznania i wpisania przez nie do jej aktu urodzenia jej nowego imienia i jej tożsamości płciowej⁴ nabytych⁵ w Zjednoczonym Królestwie, którego osoba ta jest również obywatelem.

3. Sprawa ta daje Trybunałowi sposobność do sprecyzowania zakresu jego orzeczeń dotyczących uznawania statusu osobowego obywateli Unii, opartych na art. 21 TFUE, w granicach kompetencji państw członkowskich w zakresie stanu cywilnego i statusu osobowego.

II. Ramy prawne

A. Umowa o wystąpieniu

4. Akapity czwarty i ósmy preambuły umowy o wystąpieniu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej z Unii Europejskiej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej⁶, przyjętej w dniu 17 października 2019 r., która weszła w życie w dniu 1 lutego 2020 r., zatwierdzonej decyzją Rady (UE) 2020/135 z dnia 30 stycznia 2020 r.⁷, stanowią:

„Przypominając, że zgodnie z art. 50 TUE w związku z art. 106a Traktatu Euratom oraz z zastrzeżeniem uzgodnień zawartych w niniejszej Umowie całość prawa Unii Europejskiej i Euratomu przestanie mieć zastosowanie do Zjednoczonego Królestwa od daty wejścia w życie niniejszej Umowy,

[...]

Uwzględniając, że w interesie zarówno Unii, jak i Zjednoczonego Królestwa leży ustanowienie okresu przejściowego lub okresu wdrażania, w trakcie którego [...] prawo Unii, w tym umowy międzynarodowe, powinno mieć zastosowanie do Zjednoczonego Królestwa i na jego terytorium,

³ Są to: Direcția de Evidență a Persoanelor Cluj, Serviciul stare civilă (urząd stanu cywilnego w Klużu, Rumunia) (zwany dalej „urzędem stanu cywilnego w Klużu”); Direcția pentru Evidență Persoanelor și Administrarea Bazelor de Date din Ministerul Afacerilor Interne (dyrekcja ds. stanu cywilnego i administracji baz danych ministerstwa spraw wewnętrznych, Rumunia) oraz Municipiul Cluj-Napoca (gmina Kluż-Napoka Rumunia).

⁴ Pragnę podkreślić, że przedmiotem sporu nie jest sprostowanie oznaczenia płci w akcie urodzenia, lecz zamieszczenie w nim uznania oświadczenia o tożsamości płciowej, tj. potwierdzenia przekonania o przynależności do płci innej niż ta odpowiadająca płci przypisanej przy urodzeniu, potwierdzonego świadectwem. Chodzi zatem o dokonanie rozróżnienia w sprawach stanu cywilnego pomiędzy „odniesieniem morfologicznym a postrzeganiem psychospołecznym” (zob. N. Gallus „L’enregistrement du nouveau sexe de la personne transgenre – L’évolution en droit belge: entre l’exigence du respect de la vie privée et la sécurité juridique de l’organisation de l’état civil”, *Revue trimestrielle des droits de l’homme*, nr 133, Nemesis, Bruksela, 2023, s. 247–264, w szczególności s. 252). Zobacz również sprawozdanie Dyrekcji Generalnej „Wymiar sprawiedliwości i konsumenci” Komisji Europejskiej, zatytułowane „Legal gender recognition in the EU: the journeys of trans people towards full equality”, czerwiec 2020 r., pkt 1.6.3 s. 27, 28. Zobacz również B. Moron-Puech *Regards comparatistes sur la mention du sexe à l’état civil pour les personnes transgenres et intersexuées*, w: J. Courduriès, C. Dourlens, L. Héralut, *État civil et transidentité – Anatomie d’une relation singulière: genre, identité, filiation*, Presses universitaires de Provence, Aix-en-Provence, 2021, s. 211–249, w szczególności s. 214–217. Trójjęzyczny glosariusz (angielski, francuski, niemiecki) znajduje się w załączniku II do sprawozdania International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association (ILGA) Europe, zatytułowanego „Report on »transsexuality and international private law«”, dostępnego pod następującym adresem internetowym: https://transsexualia.org/wp-content/uploads/2015/03/Legal_ilgalaw.pdf. Zobacz, w przedmiocie innych glosariuszy w języku francuskim lub angielskim, glosariusz Europejskiej Komisji Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI) Rady Europy.

⁵ Proponuję, aby Trybunał używał tego pojęcia, ponieważ oddaje ono fakt stania się uprawnionym lub beneficjentem nowego stanu.

⁶ Dz.U. 2020, L 29, s. 7, zwana dalej „umową o wystąpieniu”.

⁷ Dz.U. 2020, L 29, s. 1.

zasadniczo z takim samym skutkiem jak w odniesieniu do państw członkowskich, w celu uniknięcia zakłóceń w okresie, w którym negocjowane będą umowa lub umowy dotyczące przyszłych stosunków”.

5. Zgodnie z art. 126 umowy o wystąpieniu, zatytułowanym „Okres przejściowy”, który znajduje się w jej części czwartej, dotyczącej „[o]kresu przejściowego”:

„Obowiązuje okres przejściowy lub okres wdrażania, który rozpoczyna się z dniem wejścia w życie niniejszej Umowy i kończy się w dniu 31 grudnia 2020 r.”.

6. Artykuł 127 tej umowy, zatytułowany „Zakres okresu przejściowego”, stanowi w ust. 1 akapit pierwszy i w ust. 6:

„1. O ile niniejsza Umowa nie stanowi inaczej, w okresie przejściowym prawo Unii ma zastosowanie do Zjednoczonego Królestwa i na jego terytorium.

[...]

6. O ile niniejsza Umowa nie stanowi inaczej, w okresie przejściowym wszelkie odniesienia do państw członkowskich w prawie Unii mającym zastosowanie zgodnie z ust. 1, w tym wdrażanym i stosowanym przez państwa członkowskie, rozumie się jako odniesienia obejmujące również Zjednoczone Królestwo”.

B. Prawo rumuńskie

7. Artykuł 9 Legea nr. 119/1996 cu privire la actele de stare civilă (ustawy nr 119/1996 o aktach stanu cywilnego)⁸ z dnia 16 października 1996 r. (zwanej dalej „ustawą nr 119/1996”), w wersji mającej zastosowanie do sporu w postępowaniu głównym, ma następujące brzmienie:

„W przypadku gdy urzędnik stanu cywilnego lub urzędnik wykonujący zadania z zakresu stanu cywilnego odmówi sporządzenia aktu lub zamieszczenia adnotacji, która jest objęta zakresem jego kompetencji, poszkodowany może wnieść powództwo do właściwego sądu zgodnie z przepisami prawa”.

8. Artykuł 43 tej ustawy przewiduje:

„W aktach urodzenia oraz, w stosownym przypadku, w aktach małżeństwa lub zgonu zamieszcza się adnotacje dotyczące zmian stanu cywilnego osoby w następujących przypadkach:

[...]

f) zmiany nazwiska;

[...]

i) zmiany płci – po uprawomocnieniu się wyroku”.

⁸ *Monitorul Oficial al României*, cz. I, nr 282 z dnia 11 listopada 1996 r.

9. Zgodnie z art. 57 ust. 1 wspomnianej ustawy:

„Unieważnienie aktów stanu cywilnego i zawartych w nich adnotacji, ich uzupełnienie lub zmiana mogą nastąpić tylko na mocy prawomocnego orzeczenia sądu”.

10. Zgodnie z art. 1, 2 oraz 10 i nast. ustawy nr 119/1996, organy odpowiedzialne za prowadzenie rejestrów stanu cywilnego wydają odpisy aktów urodzenia, małżeństwa lub zgonu na podstawie przechowywanych przez siebie aktów stanu cywilnego, nie powielając ich w całości.

11. Artykuł 4 ust. 2 lit. l) Ordonanța Guvernului nr. 41/2003 privind dobândirea și schimbarea pe cale administrativă a numelor persoanelor fizice (rozporządzenia rządu nr 41/2003 w sprawie nabywania i zmiany w drodze administracyjnej nazwisk osób fizycznych)⁹ z dnia 30 stycznia 2003 r. stanowił:

„Wnioski o zmianę nazwiska uznaje się za uzasadnione w następujących przypadkach:

[...]

l) gdy dana osoba uzyskała zatwierdzenie zmiany płci w drodze prawomocnego i nieodwołalnego orzeczenia sądu i wnioskuje o odpowiadające temu nazwisko, przedstawiając dokument z zakresu medycyny sądowej wskazujący jej płeć”.

12. Artykuł 131 ust. 2 norm metodologicznych zatwierdzonych przez Hotărârea Guvernului nr. 64/2011 pentru aprobarea Metodologiei cu privire la aplicarea unitară a dispozițiilor în materie de stare civilă (decyzji rządu nr 64/2011 zatwierdzającej metodologię dotyczącą jednolitego stosowania przepisów w zakresie stanu cywilnego) z dnia 26 stycznia 2011 r. ma następujące brzmienie:

„Numer osobistego kodu numerycznego jest nadawany na podstawie zamieszczonych w akcie urodzenia danych dotyczących płci i daty urodzenia”.

13. Ten numer osobistego kodu numerycznego wpisuje się do akt stanu cywilnego¹⁰.

14. Zgodnie z rumuńskimi przepisami dotyczącymi wydawania dowodów tożsamości i paszportów¹¹, w dokumentach tych zamieszczane są w szczególności: nazwisko, imię, płeć oraz numer osobistego kodu numerycznego ich posiadaczy. Dokonane za granicą zmiany tych danych nie mogą być skuteczne w Rumunii bez uprzedniej rejestracji przez organy stanu cywilnego

⁹ *Monitorul Oficial al României*, cz. I, nr 68 z dnia 2 lutego 2003 r. Jak potwierdza to art. 41¹ ustawy nr 119/1996, który zastępuje ten artykuł od dnia 2 maja 2022 r., termin „nazwisko” należy rozumieć jako obejmujący nazwisko i imię.

¹⁰ Zobacz wzory aktów stanu cywilnego w załącznikach do ustawy nr 119/1996. Artykuł 14 ust. 3 Normele metodologice de aplicare unitară a dispozițiilor legale privind evidența, domiciliul, reședința și actele de identitate ale cetățenilor români (norm metodologicznych w celu jednolitego stosowania przepisów prawa dotyczących ewidencji ludności, miejsca zamieszkania, pobytu i dowodów tożsamości osób posiadających obywatelstwo rumuńskie), zatwierdzonych przez Hotărârea Guvernului nr. 1375/2006 (decyzję rządu nr 1375/2006) z dnia 4 października 2006 r. (*Monitorul Oficial al României*, cz. I, nr 851 z dnia 17 października 2006 r.) wyjaśnia w jaki sposób tworzony jest ten numer. Pierwsza cyfra oznacza płeć i wiek urodzenia. Cyfra 1 przypisana jest osobom płci męskiej urodzonym w latach 1900–1999, podczas gdy cyfra 2 jest przypisana osobom płci żeńskiej, urodzonym w latach 1900–1999. Dla lat 2000–2099 cyfry te to odpowiednio 5 i 6.

¹¹ Zobacz Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 97/2005 privind evidența, domiciliul, reședința și actele de identitate ale cetățenilor români (nadzwyczajne rozporządzenie rządu nr 97/2005 w sprawie ewidencji ludności, miejsca zamieszkania, pobytu i dowodów tożsamości obywateli rumuńskich) z dnia 14 lipca 2005 r. (*Monitorul Oficial al României*, cz. I, nr 641 z dnia 20 lipca 2005 r.) oraz Hotărârea nr. 557/2006 privind stabilirea datei de la care se pun în circulație pașapoartele electronice, precum și a formei și conținutului acestora (decyzja rządu nr 557/2006 określająca datę wprowadzenia paszportów elektronicznych oraz ich formę i treść) z dnia 26 kwietnia 2006 r. (*Monitorul Oficial al României*, cz. I, nr 376 z dnia 2 maja 2006 r.).

w drodze wydania albo paszportu (w przypadku zmiany nazwiska i imienia) albo dowodu tożsamości (w przypadku zmiany danych dotyczących stanu cywilnego). Zgodnie z art. 19 lit. i) nadzwyczajnego rozporządzenia rządu nr 97/2005, służby publiczne odpowiedzialne za ewidencję ludności wydają nowy dokument tożsamości w przypadku zmiany płci.

C. Prawo Zjednoczonego Królestwa

15. Zgodnie z art. 2 ust. 1 oraz art. 3 Gender Recognition Act 2004 (ustawy z 2004 r. o uznawaniu płci), w wersji mającej zastosowanie do sporu w postępowaniu głównym¹², osoba, która ukończyła 18 lat i która pragnie uzyskać prawne uznanie zadeklarowanej płci, zwraca się do komitetu ds. uznawania płci, który bada dowody przedstawione przez nią w celu uzyskania świadectwa uznania płci¹³. Obejmuje to, po pierwsze, diagnozę dysforii płciowej przez lekarza lub psychologa specjalizującego się w tej dziedzinie oraz, po drugie, potwierdzone oświadczenie, że dana osoba żyła zgodnie z nabytą płcią przez co najmniej dwa lata i że zamierza żyć zgodnie z nabytą płcią do końca swojego życia.

16. Artykuł 9 ust. 1 tej ustawy stanowi, że wydanie ostatecznego GRC skutkuje pełnym uznaniem, pod każdym względem, płci nabytej przez wnioskodawcę. Nie może być ono jednak używane jako środek identyfikacji¹⁴.

17. Zgodnie z Enrolment of Deeds (Change of Name) Regulations 1994 [rozporządzeniem z 1994 r. w sprawie rejestracji aktów (zmiany nazwiska)]¹⁵ obywatel Commonwealth może zmienić swoje nazwisko lub imię w drodze zwykłego oświadczenia, a mianowicie *deed poll*, które może zostać zarejestrowane, w odniesieniu do osób mających co najmniej 18 lat, w sekretariacie High Court of Justice (England & Wales), King's Bench Division [wysokiego trybunału (Anglia i Walia), wydział King's Bench, Zjednoczone Królestwo]. W takim przypadku zostaje ono opublikowane w *The London Gazette*. Rejestracja ta nie jest obowiązkowa, a zmiana nazwiska może zostać udowodniona za pomocą wszelkich środków prawnych.

III. Okoliczności faktyczne w postępowaniu głównym i pytania prejudycjalne

18. Powód¹⁶ posiadający obywatelstwo rumuńskie został zarejestrowany po urodzeniu w dniu 24 sierpnia 1992 r. w Klużu-Napoce (Rumunia) jako kobieta.

19. Po przeprowadzeniu się z rodzicami do Zjednoczonego Królestwa w 2008 r. powód nabył obywatelstwo brytyjskie przez nadanie w dniu 21 kwietnia 2016 r. Od tego czasu posiada podwójne obywatelstwo – rumuńskie i brytyjskie.

¹² Zobacz szczegóły aktualnego ustawodawstwa i praktyki, odpowiednio pod następującymi adresami internetowymi: [https://uk.westlaw.com/Document/I5F92B790E42311DAA7CF8F68F6EE57AB/View/FullText.html?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&vr=3.0&rs=PLUK1.0&contextData=\(sc.Search\)&firstPage=true](https://uk.westlaw.com/Document/I5F92B790E42311DAA7CF8F68F6EE57AB/View/FullText.html?originationContext=document&transitionType=DocumentItem&vr=3.0&rs=PLUK1.0&contextData=(sc.Search)&firstPage=true) oraz <https://www.gov.uk/apply-gender-recognition-certificate>.

¹³ Zwane dalej „GRC”.

¹⁴ Zobacz adnotacja zamieszczona na GRC załączonym do akt postępowania głównego [„Warning: A certificate is not evidence of identity” (Uwaga: świadectwo nie stanowi dowodu tożsamości) (tłumaczenie własne)] oraz wyrok ETPC z dnia 19 stycznia 2021 r. w sprawie X i Y przeciwko Rumunii (CE:ECHR:2021:0119JUD000214516, § 32), zwany dalej „wyrokiem X i Y przeciwko Rumunii”.

¹⁵ Zobacz praktyczne szczegóły pod następującym adresem internetowym: <https://www.gov.uk/change-name-deed-poll>.

¹⁶ Proponuję, aby Trybunał używał terminu „powód” z uwagi na okoliczność, że zmiana płci została prawnie uznana w państwie członkowskim.

20. W dniu 21 lutego 2017 r. powód zmienił swoje imię oraz swój tytuł z żeńskiego na męski, zgodnie z procedurą *deed poll*.

21. Po dopełnieniu tej formalności, zmienił on niektóre oficjalne dokumenty wydane przez organy brytyjskie, a mianowicie swoje prawo jazdy oraz swój paszport.

22. W dniu 29 czerwca 2020 r. powód uzyskał w Zjednoczonym Królestwie „Gender Recognition Certificate” (GRC) potwierdzające jego męską tożsamość płciową.

23. W maju 2021 r., na podstawie dwóch dokumentów uzyskanych w Zjednoczonym Królestwie, a mianowicie *deed poll* oraz GRC, powód zwrócił się do urzędu stanu cywilnego w Klużu z wnioskiem o zamieszczenie w jego akcie urodzenia adnotacji o zmianie jego imienia, płci i osobistego kodu numerycznego, tak aby odzwierciedlał on płęć męską oraz o wydanie nowego aktu urodzenia zawierającego te nowe dane.

24. Z powodu odmowy powyższego, powód w dniu 14 września 2021 r. wystąpił do Judecătoria Sectorului 6 Bucureşti (sądu pierwszej instancji dla rejonu 6 w Bukareszcie, Rumunia), który jest sądem odsyłającym, z tymi samymi żądaniem w ramach powództwa wytoczonego przeciwko urzędowi stanu cywilnego w Klużu, dyrekcji odpowiedzialnej za ewidencję ludności oraz administrację baz danych ministerstwa spraw wewnętrznych oraz gminie Kluż-Napoka.

25. Powód argumentuje, że zwraca się do sądu odsyłającego o nakazanie dostosowania jego aktu urodzenia do jego tożsamości płciowej uznanej ostatecznie w Zjednoczonym Królestwie. Wnosi on o bezpośrednie zastosowanie prawa Unii, w szczególności prawa każdego obywatela Unii do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Unii, tak, aby mógł on bez przeszkód korzystać z tego prawa posługując się dokumentem podróży odpowiadającym jego męskiej tożsamości płciowej. Jego zdaniem okoliczność, że miałby obowiązek uczestniczenia w nowym postępowaniu sądowym w Rumunii, mającym bezpośrednio na celu uzyskanie zatwierdzenia zmiany płci, narażałaby go na ryzyko uzyskania rozstrzygnięcia sprzecznego z tym przyjętym przez organy Zjednoczonego Królestwa, ponieważ Europejski Trybunał Praw Człowieka¹⁷ orzekł już, że postępowanie w Rumunii jest niejasne i nieprzewidywalne¹⁸.

26. Pozwane organy rumuńskie argumentują, że powództwo zmierza do uzyskania uznania jego nowego społecznego statusu osobowego wynikającego ze zmian, które miały miejsce za granicą. Jednak zgodnie z art. 43 lit. i) ustawy nr 119/1996 adnotacje dotyczące zmian stanu cywilnego zamieszczane są w aktach urodzenia w przypadku zmiany płci na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

27. W postępowaniu tym Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (krajowa rada do spraw walki z dyskryminacją, Rumunia) została wezwana do udziału w sprawie w charakterze interwenienta ubocznego oraz uwzględniono wnioski Asociația Accept (stowarzyszenia Accept) o dopuszczenie go do udziału w sprawie w charakterze interwenienta popierającego żądania powoda.

¹⁷ Zwany dalej „ETPC”.

¹⁸ Powód odwołuje się do wyroku X i Y przeciwko Rumunii.

28. Sąd odsyłający odwołuje się na wstępie do odpowiedniego orzecznictwa Trybunału, w szczególności do wyroków: z dnia 2 października 2003 r., Garcia Avello¹⁹; z dnia 14 października 2008 r., Grunkin i Paul²⁰; z dnia 8 czerwca 2017 r., Freitag²¹ oraz z dnia 14 grudnia 2021 r., Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo”²², a następnie wyraża wątpliwości w przedmiocie zgodności przepisów krajowych z prawami powiązаныmi z obywatelstwem Unii w zakresie, w jakim zobowiązują one osobę zainteresowaną do uczestniczenia w nowym postępowaniu sądowym w jednym z państw członkowskich, którego obywatelstwo posiada, nawet jeśli postępowanie w innym państwie członkowskim, którego obywatelstwo również posiada, zakończyło się pozytywnym dla niego wynikiem, niezależnie od charakteru postępowania prowadzonego w tym ostatnim państwie, w szczególności sądowego czy administracyjnego.

29. Wreszcie sąd ten uważa, że rozstrzygnięcie sporu w postępowaniu głównym zależy również od wyjaśnienia skutków wystąpienia Zjednoczonego Królestwa z Unii. W szczególności, w przypadku odpowiedzi twierdzącej na jego pytanie pierwsze, należałoby uściślić, czy państwo członkowskie jest zobowiązane do uznania skutków prawnych postępowania w sprawie zmiany płci wszczętego w państwie, które na początku tego postępowania miało status państwa członkowskiego, natomiast w dacie zakończenia wspomnianego postępowania już wystąpiło z Unii.

30. W tych okolicznościach Judecătoria Sectorului 6 București (sąd pierwszej instancji dla rejonu 6 w Bukareszcie) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

- „1) Czy okoliczność, że w art. 43 lit. i) i art. 57 ustawy [nr 119/1996] nie uznaje się zmian w adnotacjach dotyczących płci i imienia w aktach stanu cywilnego, dokonanych przez transpłciowego mężczyznę mającego podwójne obywatelstwo (rumuńskie i innego państwa członkowskiego) w innym państwie członkowskim w drodze postępowania w sprawie prawnego uznania płci, oraz wymaga się od obywatela rumuńskiego wszczęcia od początku odrębnego postępowania sądowego w Rumunii przeciwko miejscowemu urzędowi stanu cywilnego – które to postępowanie zostało uznane przez [ETPC] za niejasne i nieprzewidywalne ([wyrok X i Y przeciwko Rumunii]) i które może doprowadzić do rozstrzygnięcia sprzecznego z rozstrzygnięciem przyjętym przez inne państwo członkowskie – stoi na przeszkodzie korzystaniu z prawa do obywatelstwa Unii (art. 20 TFUE) lub prawa obywatela Unii do swobodnego przemieszczania się i pobytu (art. 21 TFUE i art. 45 Karty) w warunkach godności, równości wobec prawa i niedyskryminacji (art. 2 TUE, art. 18 TFUE i art. 1, 20 i 21 Karty) z poszanowaniem prawa do życia prywatnego i rodzinnego (art. 7 Karty)?
- 2) Czy wystąpienie Zjednoczonego Królestwa [...] z Unii ma wpływ na odpowiedź na powyższe pytanie, w szczególności (i) w przypadku gdy postępowanie w sprawie zmiany stanu cywilnego rozpoczęło się przed brexitem i zakończyło się w okresie przejściowym, oraz (ii) czy wpływ brexitu oznacza, że dana osoba może korzystać z praw związanych z obywatelstwem europejskim, w tym z prawa do swobodnego przemieszczania się i pobytu jedynie na podstawie rumuńskich dokumentów tożsamości lub dokumentów podróży, w których występuje ona jako kobieta i z imieniem żeńskim, wbrew uznanej już prawnie tożsamości płciowej?”

¹⁹ C-148/02, zwany dalej „wyrokiem Garcia Avello”, EU:C:2003:539.

²⁰ C-353/06, zwany dalej „wyrokiem Grunkin i Paul”, EU:C:2008:559.

²¹ C-541/15, zwany dalej „wyrokiem Freitag”, EU:C:2017:432.

²² C-490/20, zwany dalej „wyrokiem Pancharevo”, EU:C:2021:1008.

31. Powód i stowarzyszenie Accept, gmina Kluż-Napoka, rządy: rumuński, niemiecki, grecki, węgierski, niderlandzki i polski oraz Komisja przedstawili uwagi na piśmie. Powód, stowarzyszenie Accept, rządy: niemiecki, węgierski, niderlandzki i polski oraz Komisja odpowiedzieli na pytania zadane ustnie przez Trybunał na rozprawie, która odbyła się w dniu 23 stycznia 2024 r.

IV. Analiza

32. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy żądania mającego na celu uzyskanie wpisu do aktu urodzenia zmiany imienia i płci na podstawie dokumentów zarejestrowanych w Zjednoczonym Królestwie – jednego przed wystąpieniem tego państwa z Unii, a drugiego przed zakończeniem okresu przejściowego przewidzianego w umowie o wystąpieniu. Powód, będący obywatelem Zjednoczonego Królestwa, w którym ma miejsce zamieszkania oraz Rumunii, gdzie się urodził, twierdzi, że wydanie dokumentu podróży zgodnego z jego tożsamością płciową umożliwi mu korzystanie z jego prawa do swobodnego przemieszczania się i pobytu w Unii jako jej obywatela.

33. Sąd odsyłający zmierza zatem do ustalenia, po pierwsze, czy odmowa obywatelowi Unii uznania, w celu uaktualnienia jego aktu urodzenia, zmian jego tożsamości uzyskanych w państwie, w którym prawo Unii miało wówczas zastosowanie była zasadna w świetle prawa Unii. Po drugie pragnie on, by Trybunał uściślił, jakie skutki powoduje wystąpienie Zjednoczonego Królestwa z Unii.

A. W przedmiocie powiązania z prawem Unii sytuacji, w której obywatel Unii żąda wpisu jego tożsamości płciowej do jego aktu urodzenia

34. W obecnym stanie prawa Unii nie istnieją przepisy ani orzecznictwo regulujące kwestie dotyczące uaktualniania w państwie członkowskim urodzenia obywatela Unii danych zawartych w aktach stanu cywilnego, dotyczących płci lub tożsamości płciowej, na podstawie dokumentów sporządzonych lub orzeczeń wydanych w innym państwie członkowskim.

35. Należy bowiem przypomnieć, że po pierwsze nie obowiązuje żadne rozporządzenie w zakresie współpracy cywilnej. Stan cywilny jest wyraźnie wyłączony z zakresu stosowania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych²³ i to począwszy od konwencji o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych²⁴. Przedmiot sporu nie wchodzi również w zakres stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000²⁵.

²³ Dz.U. 2012, L 351, s. 1. Zobacz art. 1 ust. 2 tego rozporządzenia.

²⁴ Konwencja podpisana w Brukseli w dniu 27 września 1968 r. (Dz.U. 1972, L 299, s. 32), zmieniona późniejszymi konwencjami dotyczącymi przystąpienia nowych państw członkowskich do tej konwencji (Dz.U. 1998, C 27, s. 1).

²⁵ Dz.U. 2003, L 338, s. 1. To samo dotyczy rozporządzenia Rady (UE) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.U. 2019, L 178, s. 1; sprostowanie Dz.U. 2020, L 347, s. 52), które uchyliło rozporządzenie nr 2201/2003 z dniem 1 sierpnia 2022 r.

36. Ponadto, chociaż prawodawca Unii podjął działania mające na celu ułatwienie obiegu aktów stanu cywilnego, nie uregulował ich skutków, co wynika z tytułu rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1191 z dnia 6 lipca 2016 r. w sprawie promowania swobodnego przepływu obywateli poprzez uproszczenie wymogów dotyczących przedkładania określonych dokumentów urzędowych w Unii Europejskiej i zmieniające rozporządzenie (UE) nr 1024/2012²⁶. Rozporządzenie to, którego podstawą prawną jest w szczególności art. 21 ust. 2 TFUE, przewiduje wielojęzyczne formularze oraz ogólne zwolnienie z legalizacji w obrębie Unii. Kwestia aktualizacji krajowych rejestrów stanu cywilnego nie została poruszona, chociaż znalazła się w pkt 4 Zielonej Księgi Komisji „Ograniczenie formalności administracyjnych w stosunku do obywateli – swobodny przepływ dokumentów urzędowych i uznawanie skutków powodowanych przez akty stanu cywilnego”²⁷.

37. Po drugie, utrwalone orzecznictwo Trybunału w zakresie stanu cywilnego dotyczy jedynie nazwiska i imienia wpisanych do akt stanu cywilnego. Trybunał orzekł, że chociaż przepisy dotyczące zapisu tych elementów tożsamości danej osoby należą do kompetencji państw członkowskich, państwa te są jednak zobowiązane do wykonywania omawianej kompetencji zgodnie z prawem Unii, a w szczególności z postanowieniami traktatu FUE dotyczącymi przyznanej każdemu obywatelowi Unii swobody przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich²⁸.

38. Po trzecie, Trybunał przypomniał, że „kwestie stanu cywilnego i wiążące się z nim normy dotyczące małżeństwa i pochodzenia dzieci, są materią należącą do kompetencji państw członkowskich i prawo Unii tej kompetencji nie narusza. Państwa członkowskie mają zatem swobodę w zakresie wprowadzenia w ich prawie krajowym małżeństwa dla osób tej samej płci, a także rodzicielstwa tych ostatnich. Jednakże każde państwo członkowskie powinno wykonywać tę kompetencję zgodnie z prawem Unii, a w szczególności zgodnie z postanowieniami traktatu FUE dotyczącymi swobody przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich przyznanej każdemu obywatelowi Unii, uznając w tym celu stan cywilny ustalony w innym państwie członkowskim zgodnie z prawem tego państwa”²⁹.

39. A zatem, zgodnie z tym utrwalonym orzecznictwem, takie powiązanie z prawem Unii istnieje w przypadku osób, które są obywatelami państwa członkowskiego przebywającymi zgodnie z prawem na terytorium innego państwa członkowskiego³⁰. Stąd, każdy obywatel Unii znajdujący się w takiej sytuacji może powoływać się na związane z tym statusem prawa, w szczególności prawa przewidziane w art 21 ust. 1 TFUE, w stosownym przypadku również wobec swego państwa członkowskiego pochodzenia³¹.

²⁶ Dz.U. 2016, L 200, s. 1.

²⁷ COM(2010) 747 wersja ostateczna. Zobacz M. Mirisch-Krueger, Filling the Legal Void in Interstate Legal Gender Recognition in the European Union: A U.S. Style Full Faith and Credit Clause and *Coman*-Based Approach, *Southwestern Journal of International Law*, vol. 28, nr 1, 2022, s. 210–229, w szczególności s. 213 w przedmiocie stwierdzenia braku jednolitości norm w zakresie prawnego uznawania płci. Zobacz również, w celu przedstawienia różnych rozwiązań dostępnych dla prawodawcy Unii, s. 216 i nast. Zobacz w szczególności s. 217 i nast. [tytuł II B, zatytułowany „Przyjęcie klauzuli pełnej wiary i zaufania w Europie na rzecz międzypaństwowego uznawania płci” (tłumaczenie własne)] dla analizy inspirowanej prawem amerykańskim (Artykuł IV, sekcja 1 Konstytucji) na rzecz ustanowienia podstawowej zasady wzajemnego zaufania w Unii w celu automatycznego uznawania tożsamości płciowej między państwami członkowskimi.

²⁸ Zobacz wyroki: Freitag [pkt 33, w którym przytoczono wyroki Garcia Avello (pkt 25); Grunkin i Paul (pkt 16); z dnia 22 grudnia 2010 r., Sayn-Wittgenstein (C-208/09, EU:C:2010:806, pkt 38 i 39); z dnia 12 maja 2011 r., Runevič-Vardyn i Wardyn (C-391/09, EU:C:2011:291, pkt 63); z dnia 2 czerwca 2016 r., Bogendorff von Wolffersdorff (C-438/14, zwany dalej „wyrokiem Bogendorff”, EU:C:2016:401, pkt 32)].

²⁹ Wyrok Pancharevo [pkt 52, w którym odwołano się do wyroku z dnia 5 czerwca 2018 r., Coman i in. (C-673/16, zwanego dalej „wyrokiem Coman i in.”, EU:C:2018:385, pkt 36–38 i przytoczone tam orzecznictwo)].

³⁰ Zobacz wyroki: Garcia Avello (pkt 27); Freitag (pkt 34).

³¹ Zobacz podobnie wyroki: Coman i in. (pkt 31 i przytoczone tam orzecznictwo); Pancharevo (pkt 42).

40. W rozpatrywanej sprawie bezsporne jest, że powód, jako obywatel Unii, skorzystał z przysługującej mu swobody przemieszczania się i pobytu w państwie członkowskim innym niż jego państwo członkowskie pochodzenia zgodnie z art. 21 TFUE i że nabył on obywatelstwo tego pierwszego.

41. Ponadto powód ten w swoim państwie członkowskim pochodzenia dochodzi praw nabytych po skorzystaniu z przysługującej mu swobody przemieszczania się w Zjednoczonym Królestwie, które wówczas było państwem członkowskim Unii. Wreszcie, odkąd państwo to nie ma już owego statusu, może on liczyć na możliwość swobodnego przemieszczania się na terytorium Unii jako obywatel Unii wyłącznie ze względu na swoje obywatelstwo rumuńskie, z rumuńskimi dokumentami tożsamości i podróży³².

42. Sytuacja powoda jest zatem objęta zakresem stosowania prawa Unii. Jednakże, czy ta analiza może zostać zakwestionowana z uwagi na okoliczność, że dochodzi on swoich praw w Rumunii po wystąpieniu Zjednoczonego Królestwa z Unii?

B. W przedmiocie wpływu umowy o wystąpieniu

43. W pierwszej kolejności należy przypomnieć, że:

- w dniu 31 stycznia 2020 r. Zjednoczone Królestwo wystąpiło z Unii i z Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej oraz
- zgodnie z art. 2 lit. e) umowy o wystąpieniu w związku z jej art. 126, umowa ta przewiduje okres przejściowy trwający od dnia 1 lutego 2020 r., tj. daty wejścia w życie tej umowy, do dnia 31 grudnia 2020 r. W tym okresie prawo Unii miało zastosowanie do Zjednoczonego Królestwa i na jego terytorium, zgodnie z art. 127 ust. 1 akapit pierwszy wspomnianej umowy, *o ile nie stanowiła ona inaczej*.

44. W drugiej kolejności stwierdzam, że:

- żadne z postanowień umowy o wystąpieniu nie przewiduje odstępstwa od zasady określonej w tymże art. 127 dotyczącym przepisów prawa Unii, które miałyby zastosowanie w sprawie w postępowaniu głównym oraz
- w rozpatrywanym przypadku to skutki korzystania ze swobody przemieszczania się w Zjednoczonym Królestwie, które uzyskane odpowiednio przed wystąpieniem tego państwa członkowskiego z Unii i końcem okresu przejściowego, są dochodzone w innym państwie członkowskim. W dniu 21 lutego 2017 r. bowiem, w następstwie procedury *deed poll*, imię powoda w postępowaniu głównym i jego tytuł zostały zmienione, a w dniu 29 czerwca 2020 r., podczas okresu przejściowego, wydano GRC, tj. świadectwo potwierdzające męską tożsamość płciową.

³² Zobacz podobnie wyrok z dnia 9 czerwca 2022 r., *Préfet du Gers i Institut national de la statistique et des études économiques* (C-673/20, EU:C:2022:449, pkt 55–58, 79).

45. Moim zdaniem wywieść z tego należy, że GRC wydane w okresie przejściowym należy analizować w danym państwie członkowskim jako dokument urzędowy innego państwa członkowskiego³³, zgodnie z prawem Unii mającym zastosowanie w dniu rozpatrywania wniosku.

46. Kwalifikacja ta nie może zależeć od końca okresu przejściowego, a w konsekwencji od daty, w której zainteresowany powołuje się na jej skutki³⁴. Ograniczenie swobody przemieszczania się, zarzucane przez powoda³⁵ w odniesieniu do odmowy aktualizacji jego aktu urodzenia, może być zatem, co do zasady, oceniane w świetle postanowień art. 21 TFUE.

47. Tak więc, poprzez swoje dwa pytania, które moim zdaniem należy rozpatrzyć łącznie, sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 21 TFUE oraz art. 7 i 45 Karty należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie odmowie uznania i wpisania przez organy państwa członkowskiego do aktu urodzenia obywatela tego państwa członkowskiego, będącego również obywatelem Zjednoczonego Królestwa, imienia i tożsamości płciowej, zadeklarowanych i nabytych zgodnie z prawem w Zjednoczonym Królestwie, które to państwo w chwili złożenia pierwszego oświadczenia było jeszcze członkiem Unii i w którym to państwie prawo Unii miało jeszcze zastosowanie w chwili złożenia drugiego, ze względu na okoliczność, że przepis prawa krajowego uzależnia możliwość takiego wpisu od uznania zmiany płci przez sąd pierwszego państwa członkowskiego.

48. Należy zatem określić, jakie skutki w zakresie stanu cywilnego można wywieść ze spornych dokumentów zgodnie z prawem Unii.

C. W przedmiocie uznania w zakresie stanu cywilnego w państwie członkowskim zmian imienia i płci uzyskanych w innym państwie członkowskim

49. W świetle przesłanek uznawania w państwie członkowskim skutków dokumentów urzędowych sporządzonych w innym państwie członkowskim pragnę zauważyć, w pierwszej kolejności, że sąd odsyłający uważa za bezsporne, że dokumenty będące przedmiotem sprawy w postępowaniu głównym, które nie są ani aktami stanu cywilnego, ani orzeczeniami sądowymi, są ważne i mogą wywoływać w zakresie stanu cywilnego takie same skutki dotyczące tożsamości powoda³⁶ jak te uznane przez organy Zjednoczonego Królestwa, które wydały nowy paszport i prawo jazdy w następstwie oświadczenia o zmianie imienia i tytułu (*deed poll*), przy czym nie przedstawiono żadnych wyjaśnień dotyczących GRC³⁷.

³³ W przedmiocie tej kwalifikacji zob. wyrok z dnia 14 marca 2024 r., Komisja/Zjednoczone Królestwo (wyrok sądu najwyższego) (C-516/22, EU:C:2024:231, pkt 53).

³⁴ Zobacz analogicznie, w odniesieniu do skutków aktów sporządzonych przed przystąpieniem państwa do Unii, wyrok z dnia 12 maja 2011 r., Runevič-Vardyn i Wardyn (C-391/09, EU:C:2011:291, pkt 55).

³⁵ Zobacz pkt 25 niniejszej opinii.

³⁶ W tym względzie pragnę zauważyć, że jedyne orzeczenie Trybunału, w którym znajdują się szczegóły dotyczące rodzaju przedstawionego aktu stanu cywilnego, jego legalizacji i tłumaczenia jest wyrok Pancharevo (pkt 20). W sprawie, w której zapadł wyrok Freitag osoba zainteresowana przedstawiła swój paszport (pkt 20). Żadnego szczególnego wskazania dotyczącego dokumentów przedstawionych organom niemieckim nie zawiera wyrok Bogendorff, którego pkt 15 uściśla, że zmiana imienia i nazwiska wynika z oświadczenia (*deed poll*). W wyroku Grunkin i Paul, przedmiotem sporu było nazwisko niemieckiego dziecka wpisane do jego aktu urodzenia sporządzonego w Danii.

³⁷ W celu porównania, w odniesieniu do oświadczenia (*deed poll*) zob. wyrok Bogendorff (pkt 15), a jeśli chodzi o pełny charakter GRC, wyrok z dnia 26 czerwca 2018 r., MB (Zmiana płci a emerytura) (C-451/16, EU:C:2018:492, pkt 11). Na rozprawie powód wskazał, że jego oświadczenie (*deed poll*) zostało zarejestrowane w lutym 2017 r., a ponieważ pozostawał w stanie wolnym, uzyskał pełne świadectwo uznania płci. Zobacz art. 4 ust. 2 ustawy z 2004 r. o uznawaniu płci.

50. W drugiej kolejności, w odniesieniu do *żądania aktualizacji aktu urodzenia obywatela Unii*, należy odwołać się do orzeczeń Trybunału w zakresie stanu cywilnego dotyczących wyłącznie odmowy uznania przez organy państwa członkowskiego nabytego imienia lub nazwiska w okolicznościach zbliżonych do tych w sprawie w postępowaniu głównym, przez obywatela tego państwa członkowskiego korzystającego ze przysługującego mu prawa do swobodnego przemieszczania się i posiadającego również obywatelstwo innego państwa członkowskiego, przy czym imię lub nazwisko zostały określone zgodnie z przepisami obowiązującymi w tym ostatnim państwie członkowskim³⁸.

51. Na wstępie Trybunał uznał, że „imię i nazwisko osoby jest jednym z elementów składowych jej tożsamości i życia prywatnego, które podlegają ochronie na podstawie art. 7 [Karty] oraz art. 8 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. (zwanej dalej »EKPC«)”. Trybunał orzekł również, że chociaż art. 7 Karty nie mówi o tym wyraźnie, to jednak imię i nazwisko odnoszą się do życia prywatnego i rodzinnego osoby, będąc środkiem identyfikacji osobowej i związania z rodziną³⁹.

52. Następnie Trybunał orzekł, że odmowa uznania przez organy państwa członkowskiego nazwiska obywatela Unii nabytego zgodnie z prawem w innym państwie członkowskim może ograniczać wykonywanie ustanowionego w art. 21 TFUE prawa do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich ze względu na nieporozumienia i niedogodności, do których może prowadzić rozbieżność pomiędzy dwoma nazwiskami stosowanymi w odniesieniu do tej samej osoby w zakresie dowodu zarówno jej tożsamości, jak i związków rodzinnych⁴⁰.

53. Wreszcie, w przypadku, gdy prawo krajowe zawiera inne podstawy prawne dokonywania zmiany nazwiska na wniosek osoby zainteresowanej, Trybunał orzekł, że aby mogły one być uznane za zgodne z prawem Unii, nie mogą czynić niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym wykonywanie uprawnień przyznanych w art. 21 TFUE. Ponadto, wobec braku uregulowania Unii w dziedzinie zmiany nazwiska rodowego, zasady przewidziane w prawie krajowym muszą być zgodne z zasadą równoważności⁴¹.

54. W orzeczeniach tych, opartych na prawie do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich, z którego korzysta każdy obywatel Unii, Trybunał wypowiedział się za dostosowaniem aktów dotyczących stanu cywilnego w danym państwie członkowskim do nazwiska lub imienia nabytego w innym państwie członkowskim, czy to na podstawie przepisów dotyczących nadawania nazwiska⁴², czy też w następstwie dobrowolnej zmiany⁴³.

³⁸ Zobacz wyroki: Bogendorff i Freitag. Trybunał wydał następnie dwa orzeczenia w zakresie statusu osobowego, które dotyczyły małżeństwa lub urodzenia obywatela Unii, zarejestrowanych w państwie członkowskim. Jednakże żaden argument dotyczący obowiązków w zakresie prowadzenia rejestru stanu cywilnego nie może zostać z nich wywiedziony. Orzeczenia te dotyczą skutków administracyjnych, jakie powinny wywoływać w państwie członkowskim akty stanu cywilnego sporządzone w innym państwie członkowskim. Są one niezależne od dokonania rejestracji, w jakiegokolwiek formie, przez organ odpowiedzialny za prowadzenie rejestru stanu cywilnego w pierwszym państwie członkowskim [zob. wyroki: Coman i in. (pkt 45, dwa ostatnie zdania); Pancharevo (pkt 57)]. Zobacz również pkt 89-91 niniejszej opinii.

³⁹ Zobacz wyrok Bogendorff (pkt 35). Trybunał odniósł się, w zakresie art. 8 EKPC, do wyroków: z dnia 22 grudnia 2010 r., Sayn-Wittgenstein (C-208/09, EU:C:2010:806, pkt 52 i przytoczone tam orzecznictwo); z dnia 12 maja 2011 r., Runevič-Vardyn i Wardyn (C-391/09, EU:C:2011:291, pkt 66).

⁴⁰ Zobacz wyrok Freitag (pkt 36, 37 i przytoczone tam orzecznictwo). Zobacz również, co się tyczy imienia, wyrok Bogendorff (pkt 38).

⁴¹ Zobacz wyrok Freitag (pkt 41, 42).

⁴² Zobacz wyroki: Garcia Avello i Grunkin i Paul.

⁴³ Zobacz wyroki: Bogendorff i Freitag.

55. Logiką leżącą u podstaw tego orzecznictwa jest logika automatycznego uznawania, w kontekście wzajemnego zaufania między państwami członkowskimi i w celu zagwarantowania swobodnego przemieszczania się danej osoby w tych państwach, nazwiska lub imienia nabytego w innym państwie członkowskim, nie zaś aktu administracyjnego lub orzeczenia sądowego. Logika ta jest zatem odmienna od logiki uznawania skutków zagranicznego aktu lub orzeczenia zgodnie z metodami prawa prywatnego międzynarodowego⁴⁴, która uzasadniałaby opracowanie przepisów szczególnych na podstawach innych niż art. 21 TFUE⁴⁵.

56. W tych okolicznościach należy ustalić na jakich warunkach orzecznictwo to może być zastosowane przy dokonaniu rozróżnienia w stosunku do aktów będących przedmiotem sprawy w postępowaniu głównym, ponieważ Trybunał wypowiedział się już w przedmiocie automatycznego uznawania nowego imienia.

1. *Zmiana imienia*

57. W rozpatrywanym przypadku, jeśli chodzi o zmianę imienia uzyskaną przez powoda w Zjednoczonym Królestwie przed uznaniem jego tożsamości płciowej, bezsporne jest, że imię, które figuruje w brytyjskim paszporcie i prawie jazdy powoda nie jest takie samo jak to wpisane w rumuńskim rejestrze stanu cywilnego i w dokumentach administracyjnych. Jak w sprawie, w której zapadł wyrok Bogendorff⁴⁶, a fortiori, w przypadku wyboru nowego imienia związanego z tym z późniejszego oświadczenia dotyczącego tożsamości płciowej, nie ma wątpliwości, że rozbieżność imion noszonych przez tę samą osobę może stwarzać dla niej poważne niedogodności w sferze administracyjnej, zawodowej i prywatnej.

58. W konsekwencji, odmowa uznania przez organy państwa członkowskiego imienia nabytego w innym państwie, będącym wówczas członkiem Unii, stanowi ograniczenie swobód przyznanych każdemu obywatelowi Unii w art. 21 TFUE.

59. Ani sąd odsyłający, ani rząd rumuński nie wskazują żadnej szczególnej podstawy, która mogłaby uzasadniać odmowę uznania i wpisu do aktu urodzenia powoda imienia, które nabył on w Zjednoczonym Królestwie, poza podstawą uznania tożsamości płciowej przedstawioną przez właściwe organy rumuńskie⁴⁷. Co więcej, sąd ten nie przytoczył żadnego szczególnego przepisu dotyczącego zmiany imienia, poza tym związanym ze zmianą płci. Ponadto nie wskazał on żadnej informacji w przedmiocie postępowania w sprawie uznania, zgodnie z prawem Unii, zagranicznego orzeczenia w sprawach dotyczących imienia lub nazwiska⁴⁸.

⁴⁴ Zobacz w tym względzie pkt 36 niniejszej opinii. Zobacz również w przedmiocie sposobu uznawania: F. Jault-Seseke, E. Pataut, Le citoyen européen et son nom, *Europa als Rechts- und Lebensraum: Liber amicorum für Christian Kohler zum 75. Geburtstag*, Gieseking Verlag, Bielefeld, 2018, s. 371–384, w szczególności s. 377; S. Gössl, M. Melcher, Recognition of a status acquired abroad in the EU. – A challenge for national laws from evolving traditional methods to new forms of acceptance and bypassing alternatives, *Cuadernos de derecho transnacional*, vol. 14, nr 1, Université Carlos III de Madrid, Madryt, 2022, s. 1012–1043, w szczególności s. 1041.

⁴⁵ Zobacz przykładowo konwencja Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego (MKSC) nr 29 o uznawaniu orzeczeń stwierdzających zmianę płci, przyjęta na Zgromadzeniu ogólnym w Lizbonie w dniu 16 września 1999 r. i podpisana w Wiedniu w dniu 12 września 2000 r. Konwencja ta, otwarta do podpisu dla wszystkich państw członkowskich MKSC lub Unii, weszła w życie w dniu 1 marca 2011 r. Została podpisana przez Republikę Federalną Niemiec, Republikę Grecką oraz Republikę Austrii i ratyfikowana przez Królestwo Hiszpanii i Królestwo Niderlandów. Jej celem jest dopuszczenie wzmocnionej kontroli zmierzającej do nadzorowania woli jednostek przez odwołanie się do pewnych reguł typowych dla prawa prywatnego międzynarodowego. Zobacz również komentarz P. Guez, *Identité de genre et droit international privé*, w: N. Gallus, *Droit des familles, genre et sexualité*, Anthemis, Limal, 2012, s. 115–137, w szczególności s. 132–134.

⁴⁶ Zobacz pkt 38 tego wyroku.

⁴⁷ Zobacz pkt 26 niniejszej opinii.

⁴⁸ W celu porównania zob. S. Gössl, M. Melcher, op.cit., w szczególności s. 1039, przypis 216.

60. Ponadto, w okolicznościach sprawy w postępowaniu głównym, powiązanie uznania nowego imienia z uznaniem tożsamości płciowej nie jest zgodne z zasadą skuteczności i nie zapewnia ochrony praw, które powód wywodzi z prawa Unii, a w szczególności z art. 21 TFUE⁴⁹. Wreszcie, sąd odsyłający nie mógł uznać względów związanych z porządkiem publicznym lub równym traktowaniem jako podstawy odmowy zmiany imienia⁵⁰.

61. W związku z tym uważam, w świetle tych okoliczności, że brak jest jakiegokolwiek przeszkody, w odniesieniu do aktualizacji aktu urodzenia powoda, w oddzieleniu uznania zmiany imienia od uznania zmiany płci, nawet jeśli imię wydaje się być związane z płcią inną niż ta, z którą socjologicznie wiążemy płeć zarejestrowaną przy urodzeniu.

62. Ponadto, uważam, że w tej sytuacji, w celu oceny zakresu decyzji o automatycznym uznaniu nowego imienia, należy wyjść poza ramy stanu faktycznego rozpatrywanego przez Trybunał i wziąć pod uwagę, że takie uznanie może mieć konsekwencje dla innych aktów stanu cywilnego, takich jak te członków rodziny osoby, której sprawa dotyczy, w których znajduje się imię sprzed zmiany, a mianowicie aktu małżeństwa lub związku partnerskiego lub też aktu urodzenia dziecka.

63. Uważam, że w przypadku, gdy przepisy z zakresu stanu cywilnego to przewidują, uznanie nowego imienia musi wywierać bezwarunkowe skutki, tym bardziej że nie zmienia ono tożsamości osób trzecich, których sprawa dotyczy, w odróżnieniu od uznania zmiany nazwiska, które zostało wybrane lub nabyte przez małżonka lub też przekazane dzieciom. Z drugiej strony, z uwagi na brak następczego uaktualnienia, powstałaby rozbieżność między aktami stanu cywilnego, która utrudniałaby wykonywanie praw opartych na art. 21 TFUE w przypadku, gdyby członkowie rodziny chcieli z nich skorzystać na podstawie więzi rodzinnych, które musieliby udowodnić.

64. Dlatego też, moim zdaniem, zakres odpowiedzi Trybunału nie powinien być ograniczony do aktu urodzenia osoby, której sprawa dotyczy. Co do zasady zatem art. 21 TFUE należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie udzielonej przez organy państwa członkowskiego odmowie wpisania *do rejestru stanu cywilnego* imienia nabytego przez obywatela tego państwa członkowskiego w innym państwie członkowskim, którego obywatelstwo również posiada, na podstawie przepisu prawa krajowego uzależniającego możliwość uzyskania takiego wpisu od uznania zmiany płci przez sąd tego pierwszego państwa członkowskiego.

2. *Zmiana płci*

65. Nową kwestią, o rozstrzygnięcie której zwrócono się do Trybunału w rozpatrywanej sprawie jest kwestia, czy jego orzecznictwo z zakresu stanu cywilnego dotyczące transgranicznych skutków uzyskania nazwiska w danym państwie członkowskim może zostać zastosowane we wszystkich aspektach.

⁴⁹ Zobacz podobnie wyrok Freitag (pkt 42).

⁵⁰ Zobacz podobnie wyrok Bogendorff (pkt 83).

a) Analogia do orzecznictwa Trybunału dotyczącego nazwiska

66. Na wstępie należy podkreślić, że chociaż w wyroku z dnia 26 czerwca 2018 r. MB (Zmiana płci a emerytura)⁵¹ Trybunał uściślił, że „prawo Unii nie wkracza w kompetencje państw członkowskich w zakresie stanu cywilnego osób oraz prawnego uznawania płci osoby”⁵², przedmiotem sprawy, w której zapadł ten wyrok, nie było prawne uznanie w państwie członkowskim tożsamości płciowej nabytej w innym państwie członkowskim⁵³.

67. Należy zatem rozstrzygnąć, czy samo orzecznictwo Trybunału dotyczące uznawania z mocy prawa w państwie członkowskim zmiany elementu tożsamości obywatela Unii, a mianowicie jego nazwiska, w celu jego wpisania do jego akt stanu cywilnego w innym państwie członkowskim, może mieć zastosowanie, na takich samych warunkach, w przypadku wskazania płci w akcie urodzenia.

68. Na pierwszym etapie analizy, odpowiedź twierdząca, na takich samych warunkach jak w wyroku Freitag⁵⁴, może nasuwać się z trzech powodów.

69. Po pierwsze, w większości państw członkowskich⁵⁵ *wskazanie płci jest elementem konstytucyjnym tożsamości danej osoby*, podobnie jak nazwisko i imię⁵⁶. Imię jest najczęściej związane z płcią wpisaną do aktu urodzenia⁵⁷, podobnie jak w niektórych przypadkach nazwisko⁵⁸.

70. Następnie, podstawy uznania nowego imienia lub nazwiska w celu ich rejestracji w aktach stanu cywilnego, a mianowicie wymogi wynikające z art. 21 TFUE i z prawa do poszanowania życia prywatnego, które podlega ochronie na podstawie art. 7 Karty oraz art. 8 EKPC⁵⁹, nakazują, by obywatel Unii nie mógł zostać pozbawiony istoty praw przysługujących mu w związku z posiadaniem przez niego jego statusu, i to we wszystkich aspektach jego tożsamości.

⁵¹ C-451/16, EU:C:2018:492

⁵² Zobacz pkt 29 tego wyroku. W tym miejscu Trybunał przypomniał swoje utrwalone orzecznictwo, zgodnie z którym „przy wykonywaniu tych kompetencji państwa członkowskie muszą [...] przestrzegać prawa Unii, w szczególności przepisów dotyczących zasady niedyskryminacji (zob. podobnie w szczególności wyroki: z dnia 27 kwietnia 2006 r., Richards, C-423/04, EU:C:2006:256, pkt 21–24; z dnia 1 kwietnia 2008 r., Maruko, C-267/06, EU:C:2008:179, pkt 59; a także [Coman i in.], pkt 37, 38 i przytoczone tam orzecznictwo)”.

⁵³ W pkt 27 wspomnianego wyroku Trybunał uściślił, że „sprawa rozpatrywana w postępowaniu głównym oraz pytanie zadane Trybunałowi dotyczą wyłącznie warunków przyznawania emerytury państwowej rozpatrywanych w postępowaniu głównym. Do Trybunału nie zwrócono się więc o ogólne rozstrzygnięcie, czy prawne uznanie zmiany płci może być uzależnione od unieważnienia małżeństwa zawartego przed tą zmianą”.

⁵⁴ Zobacz pkt 36–39 tego wyroku.

⁵⁵ W kwestii braku wskazania płci podczas rejestracji w aktach stanu cywilnego w niektórych państwach członkowskich urodzenia dziecka, któremu nie można przypisać ani płci żeńskiej, ani męskiej, zob. S.L. Goessl, From question of fact to question of law to question of private international law: the question whether a person is male, female, or ...?, *Journal of Private International Law*, vol. 12, nr 2, Hart Publishing, Oxford, 2016, s. 261–280, w szczególności s. 263, przypis 8. Dla przypomnienia elementów prawa porównawczego, zob. wyrok ETPC z dnia 31 stycznia 2023 r. w sprawie Y przeciwko Francji (CE:ECHR:2023:0131JUD007688817, §37). W przedmiocie braku konsensusu między państwami europejskimi w tej sprawie, zob. § 90 tego wyroku.

⁵⁶ Zobacz podobnie P. Guez, op.cit., w szczególności s. 135. Zobacz również tezę dotyczącą samookreślenia w zakresie płci w prawie prywatnym międzynarodowym A. Schulz, *Geschlechtliche Selbstbestimmung im Internationalen Privatrecht*, Mohr Siebeck, Tubingue, 2024, s. 222.

⁵⁷ Zobacz M. Župan, M. Drventić, Gender Issues in Private International Law, *Gender Perspectives in Private Law*, Springer, Cham, 2023, s. 1–28, w szczególności s. 10.

⁵⁸ Zobacz na przykład polskie nazwiska, które składają się z przymiotnika ze specyficznymi przyrostkami (takimi jak „-ski”, „-cki”, „-dzki”) i które mają również formę żeńską. I tak, nazwisko osoby płci żeńskiej jest rejestrowane z przyrostkiem kończącym się na „-a”, zamiast „-i”). Zob. w tym względzie: <https://trjp.pan.pl/dzialalno-rady-w-zwizku-z-ustaw-o-jzyku-polskim?view=article&id=114:nazwiska-kobiet&catid=48>.

⁵⁹ Zobacz wyrok Bogendorff (pkt 35).

71. Ponadto, takie rozwiązanie jest spójne z utrwalonym dotychczas orzecznictwem ETPC, opartym na art. 8 EKPC i dotyczącym poszanowania tożsamości płciowej⁶⁰.

72. Wprawdzie Trybunał ten nie orzekał w sprawach uznawania orzeczeń dotyczących zmiany nazwiska lub płci⁶¹, lecz wielokrotnie potwierdzał, że poszanowanie życia prywatnego lub rodzinnego pociąga za sobą zobowiązanie pozytywne państwa do jego zagwarantowania poprzez przyjęcie środków w celu uznania zarówno zmiany nazwiska lub imienia⁶², jak i tożsamości płciowej⁶³ i wyciągnięcia z tego konsekwencji w zakresie stanu cywilnego.

73. Należy również stwierdzić, że 25 z 27 państw członkowskich przewiduje postępowania w sprawie zmiany stanu cywilnego mające na celu zmianę tożsamości prawnej w chwili urodzenia na skutek indywidualnego wyboru dotyczącego płci⁶⁴, co potwierdza zasadność rozstrzygnięcia zaproponowanego na podstawie zasad wskazanych w pkt 70 niniejszej opinii, w drodze analogii do orzecznictwa dotyczącego imienia.

74. Pragnę dodać, że brak przepisów dotyczących uznania oświadczenia o zmianie płci w państwie członkowskim nie wydaje się stanowić przeszkody w świetle art. 21 TFUE z uwagi na pozytywny obowiązek, który wynika z orzecznictwa ETPC⁶⁵ i analogię, którą można poczynić do

⁶⁰ W przedmiocie prawa każdej osoby do ustalenia szczegółów swojej tożsamości poprzez uznanie jej zmiany płci pod względem prawnym, zob. w szczególności wyroki ETPC: z dnia 11 lipca 2002 r. w sprawie Christine Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (CE:ECHR:2002:0711JUD002895795, §§ 71–93); z dnia 23 maja 2006 r. w sprawie Grant przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (CE:ECHR:2006:0523JUD003257003, §§ 39–44). W wyroku z dnia 17 lutego 2022 r., Y przeciwko Polsce (CE:ECHR:2022:0217JUD007413114, § 76) ETPC przypomniał, po pierwsze, że przy wykonywaniu ich pozytywnego obowiązku, wynikającego z art. 8 EKPC, państwa korzystają z pewnego zakresu swobody. Przy określaniu szerokości tego zakresu należy wziąć pod uwagę szereg czynników. Po drugie, w kontekście „życia prywatnego”, Trybunał ten, odwołując się do wyroków: z dnia 11 lipca 2002 r. w sprawie Christine Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (CE:ECHR:2002:0711JUD002895795, § 90); z dnia 16 lipca 2014 r. w sprawie Hämäläinen przeciwko Finlandii (CE:ECHR:2014:0716JUD003735909, § 67), uznał, że tam, gdzie w grę wchodzi szczególnie ważny aspekt życia lub tożsamości jednostki, zakres pozostawiony państwu będzie ograniczony. Zobacz, w odniesieniu do szczegółowego przedstawienia orzecznictwa ETPC na dzień 31 sierpnia 2023 r., Przewodnik dotyczący orzecznictwa w zakresie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka – Prawa osób LGBTI (dostępny pod następującym adresem internetowym: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_lgbti_rights_fre), który zawiera część II B 1 b) zatytułowaną „Uznawanie płci (tj. zmiana adnotacji dotyczącej płci w dokumentach urzędowych)” oraz, w celu chronologicznego przedstawienia orzecznictwa ETPC na styczeń 2023 r., nota informacyjna Wydziału ds. kontaktów z mediami zatytułowana „Tożsamość płciowa” (dostępna pod następującym adresem internetowym: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Gender_identity_FRA).

⁶¹ Zobacz analiza warunków, które mogą zostać uwzględnione na podstawie art. 8 EKPC w celu uznania statusu przyznanego prawnie za granicą, S. Pfeiff, *Existe-t-il un droit fondamental à la permanence transfrontière des éléments du statut personnel et familial?*, w: R. Jafferali et al., *Liber amicorum Nadine Watté*, Bruylant, Bruksela, 2017, s. 461–485, w szczególności s. 471 i nast., pkt 7 i nast.

⁶² Zobacz przypomnienie orzecznictwa w Przewodniku dotyczącym art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka – Prawo do poszanowania życia prywatnego, rodzinnego, mieszkania i korespondencji, uaktualnionym na dzień 31 sierpnia 2022 r., dostępnym pod następującym adresem internetowym: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_8_FRA (pkt 271 i 272). W odniesieniu do zmiany imienia w ramach procesu zmiany płci, zob. wyrok ETPC z dnia 11 października 2018 r., S.V. przeciwko Włochom (CE:ECHR:2018:1011JUD005521608, § 70–75).

⁶³ Zobacz w szczególności wyrok X i Y przeciwko Rumunii (§ 146–148). W odniesieniu do szczegółowego przedstawienia orzecznictwa ETPC na dzień 31 sierpnia 2023 r. dotyczącego negatywnych i pozytywnych obowiązków państw oraz przysługującego im zakresu uznania, zob. przewodnik przytoczony w przypisie 60 niniejszej opinii, część IIA 2 i 3, pkt 43–54. W przedmiocie prawnego uznania płci osób interpłciowych zob. wyrok ETPC z dnia 31 stycznia 2023 r., Y przeciwko Francji (CE:ECHR:2023:0131JUD007688817).

⁶⁴ Zobacz dokument zatytułowany „Carte des droits Trans, Europe et Asie centrale 2023”, opublikowany przez organizację pozarządową Transgender Europe (dostępny pod następującym adresem internetowym: <https://transrightsmap.tgeu.org/home/>), w celu uaktualnienia informacji zawartych w wyroku X i Y przeciwko Rumunii (§§ 84 i nast.). W dwóch państwach członkowskich (Bułgaria i Węgry) uznanie tożsamości płciowej jest niemożliwe. W odniesieniu do tego ostatniego państwa zob. będącą obecnie w toku sprawę Deldits (C-247/23). W sprawozdaniu dyrekcyjnej generalnej (DG) „Wymiar sprawiedliwości i konsumenci” Komisji, przytoczonym w przypisie 4 niniejszej opinii, s. 7, wskazano, że państwa członkowskie, które oparły swe procedury na samookreśleniu (zob. przypis 70 niniejszej opinii w przedmiocie uaktualnionej listy państw) w pełni przestrzegają zasad Yogyakarta (zasady Jogiakarty) plus 10 (Dodatkowe zasady i obowiązki państw w zakresie stosowania międzynarodowego prawa praw człowieka w dziedzinie orientacji seksualnej, tożsamości płciowej, ekspresji płciowej i cech płciowych w celu uzupełnienia zasad Jogiakarty), przyjęte w listopadzie 2017 r. (zob. <https://yogyakartaprinciples.org/introduction-pj10/>). Do zasad tych, w ich wersji przyjętej w 2007 r., odwołano się w wyroku z dnia 25 stycznia 2018 r., F (C-473/16, EU:C:2018:36, pkt 62); w opinii rzecznika generalnego Wahla w sprawie F (C-473/16, EU:C:2017:739, przypis 21) i w opinii rzecznika generalnej Sharpston w sprawach połączonych A i in. (od C-148/13 do C-150/13, EU:C:2014:2111, przypis 47) i w sprawach połączonych X i in. (od C-199/12 do C-201/12, EU:C:2013:474, przypis 28).

⁶⁵ Zobacz pkt 72 niniejszej opinii.

wyroku Grunkin i Paul. W tym wyroku Trybunał wypowiedział się w przedmiocie uznania nazwiska dziecka, złożonego z nazwiska jego ojca i nazwiska jego matki, w sytuacji, gdy prawo niemieckie nie przewidywało takiego podwójnego nazwiska⁶⁶.

75. Wreszcie, w odniesieniu do badanych przez Trybunał uzasadnień ograniczania swobody przemieszczania się, Trybunał wypowiedział się w szczególności w przedmiocie celu w postaci zapobiegania, w przypadku dobrowolnej zmiany nazwiska, obchodzeniu prawa krajowego w zakresie statusu osobowego poprzez korzystanie w tym celu ze swobody przemieszczania się i praw, jakie z niej wynikają. Przy tej okazji przypomniał on, że w pkt 24 wyroku z dnia 9 marca 1999 r., *Centros*⁶⁷ orzekł on już, że państwo członkowskie ma prawo do podejmowania środków uniemożliwiających niektórym jego obywatelom próby, w ramach uprawnień przyznanych na mocy traktatu, dokonania nadużycia polegającego na uchylaniu się od stosowania obowiązującego w tym państwie ustawodawstwa i że podmioty prawa nie powinny w sposób stanowiący nadużycie lub oszustwo powoływać się na normy prawa Unii⁶⁸.

76. W tym względzie, w zakresie uznawania tożsamości płciowej, należy uwzględnić okoliczność, że przepisy państw członkowskich są obecnie mniej skonsolidowane niż te dotyczące zmiany nazwiska w momencie orzekania przez Trybunał⁶⁹. Niektóre państwa członkowskie przewidują procedurę samookreślenia⁷⁰, podczas gdy w innych, z uwagi na orzecznictwo ETPC⁷¹, wymogi w zakresie dowodów zostały zmienione, a nawet zniesione⁷².

77. Ta różnorodność praw materialnych mających zastosowanie w przypadku zmiany płci nie może jednak prowadzić do akceptacji poważnych powodów jej nieuznawania⁷³. Co się tyczy zatem nadania skuteczności prawom związanym z obywatelstwem Unii, różnorodność ta uzasadnia jedynie wzmożony nadzór nad warunkami, z zachowaniem których te prawa są wykonywane, w celu przeciwdziałania wszelkim nadużyciom.

⁶⁶ Zobacz pkt 7 tego wyroku.

⁶⁷ C-212/97, EU:C:1999:126.

⁶⁸ Zobacz wyrok Bogendorff (pkt 57).

⁶⁹ Zobacz w szczególności wyrok Garcia Avello (pkt 42 i 44).

⁷⁰ Obecnie ma to miejsce w następujących państwach członkowskich: Belgia, Dania, Irlandia, Hiszpania, Luksemburg, Malta, Portugalia i Finlandia. Zobacz mapa przywołana w przypisie 64 niniejszej opinii. Zobacz, w przedmiocie reformy ustawodawczej w Belgii, która miała miejsce w 2017 r., N. Gallus, op.cit., w szczególności s. 258. Zobacz również w Niemczech projekt ustawy „SBGG” [Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag und zur Änderung weiterer Vorschriften (ustawy o samookreśleniu w odniesieniu do wskazania płci i o zmianie innych przepisów)], która powinna zastąpić Gesetz über die Änderung von Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen (Transsexuellengesetz – TSG) (ustawę o zmianie imion i określaniu przynależności płciowej w szczególnych przypadkach – ustawę o osobach transpłciowych) z dnia 10 września 1980 r., będąca obecnie przedmiotem debaty w Bundestagu (Zgromadzenie Federalne, Niemcy). Wejście w życie tej przyszłej ustawy przewidziano na listopad 2024 r. Zobacz https://www.bmj.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/DE/2023_Selbstbestimmung.html?nn=17592.

⁷¹ ETPC orzekł, że oddalenie wniosku o zmianę stanu cywilnego z uwagi na brak wykazania nieodwracalnego charakteru zmiany ich wizerunku, to znaczy wykazania przejścia operacji sterylizacji lub zabiegu medycznego wiążącego się z bardzo wysokim prawdopodobieństwem sterylizacji stanowi uchybienie pozwanego państwa pozytywnemu obowiązkowi zagwarantowania praw osób transpłciowych do poszanowania życia prywatnego [zob. wyrok z dnia 6 kwietnia 2017 r. w sprawie A.P. Garçon i Nicot przeciwko Francji (CE:ECHR:2017:0406)UD007988512, § 135)].

⁷² Zobacz również, zalecenia wydane przez organizacje międzynarodowe, które wzywają państwa do przyjęcia procedur mających na celu umożliwienie zmiany nazwiska lub płci w urzędowych dokumentach w sposób szybki, przejrzysty i dostępny, przypomniane w wyroku X i Y przeciwko Rumunii (§ 153). W przedmiocie dalszych szczegółów dotyczących ustawodawstw krajowych zob. mapa przywołana w przypisie 64 niniejszej opinii.

⁷³ Zobacz w tym względzie pkt 55 niniejszej opinii.

78. W konsekwencji, jak było to rozważane na rozprawie, wydaje się właściwe, w celu uniknięcia ryzyka nadużyć, by możliwe było powoływanie się na wymogi zamieszkania lub obywatelstwa⁷⁴ służące weryfikacji istnienia ścisłych związków z państwem członkowskim, w którym miała miejsce taka zmiana⁷⁵.

79. W odniesieniu do stosowania w sprawie w postępowaniu głównym zasad przedstawionych powyżej pragnę zauważyć, że jedynym uzasadnieniem odmowy uznania i wpisania do rozpatrywanego aktu urodzenia, bez przeprowadzenia postępowania, zmiany płci w następstwie oświadczenia o tożsamości płciowej, wskazanego we wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym⁷⁶, jest to oparte na istnieniu innych podstaw prawnych umożliwiających uzyskanie zmiany płci w Rumunii.

80. Tymczasem wyrok X i Y przeciwko Rumunii⁷⁷ wykazał, jak to zauważył również sąd odsyłający, że to postępowanie krajowe nie może być uznane za zgodne z prawem Unii, ponieważ czyni ono niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym wykonywanie uprawnień przyznanych w art. 21 TFUE⁷⁸.

81. Trybunał mógłby zatem uznać, w świetle okoliczności sprawy w postępowaniu głównym, tak jak w uprzednich wyrokach dotyczących nazwiska obywatela Unii, że odmowa uznania przez organy rumuńskie tożsamości płciowej nabytej w Zjednoczonym Królestwie wówczas, gdy prawo Unii miało tam jeszcze zastosowanie, stanowi nieuzasadnione ograniczenie swobód przyznanych w art. 21 TFUE każdemu obywatelowi Unii.

82. Jednakże, na drugim etapie analizy, niezbędna ocena ogólnego charakteru takiego orzeczenia opartego na takich samych podstawach, jak te wskazane w orzecznictwie Trybunału w dziedzinie nazwiska, skłania do zastanowienia się nad ewentualnymi ograniczeniami wskazywania płci w akcie urodzenia, które powodowałyby te szczególne skutki w zakresie statusu osobowego.

b) Czy przewidywać ograniczenia w stosowaniu orzecznictwa dotyczącego nazwiska?

83. Wskazanie płci w akcie urodzenia wywołuje szczególne skutki w zakresie statusu osobowego. Jakie konsekwencje należy ewentualnie z tego wyciągnąć w świetle najnowszych orzeczeń Trybunału dotyczących warunków, które muszą spełniać akty stanu cywilnego pochodzące z jednego państwa członkowskiego, by wywoływać skutki w innym państwie członkowskim, a mianowicie wyroków: Coman i in. i Pancharevo?

⁷⁴ Zobacz podobnie wyrok Freitag (pkt 46).

⁷⁵ Zobacz w tym względzie F. Jault-Seseke, E. Pataut, op.cit. Autorzy ci komentują wyroki Bogendorff i Freitag (s. 373–376) i sugerują dwa rodzaje kontroli: dotyczącą istnienia ścisłych związków (s. 381) oraz dotyczącą porządku publicznego i nadużycia prawa (s. 383). Zobacz również P. Wautelet, *L'abus de droit comme limite à la circulation des personnes et de leur statut dans un monde globalisé*, *La circulation des personnes et de leur statut dans un monde globalisé*, LexisNexis, Paryż, 2019, s. 293–305, w szczególności s. 296 oraz 303–305. Zobacz wreszcie P. Hammje, *Reconnaissance par un État membre du nom patronymique acquis par l'un de ses nationaux auprès d'un autre État membre dont il a aussi la nationalité*, *Revue critique de droit international privé*, nr 4, Dalloz, Paryż, 2017, s. 549–559, w szczególności s. 558 i 559, pkt 20. Zobacz również rezolucja Instytutu Prawa Międzynarodowego zatytułowana „Droits de la personne humaine et droit international privé” (dostępna pod następującym adresem internetowym: https://www.idi-iil.org/app/uploads/2021/09/2021_online_04_en.pdf). Francuska wersja językowa tej rezolucji została również opublikowana w *Revue critique de droit international privé*, nr 4, 2021, s. 939), art. 10, przytaczanym przez C. Kohler, *Status und Mobilität in der Europäischen Union*, *Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts (IPRax)*, Gieseking, Bielefeld, nr 3, 2022, s. 226–231, w szczególności s. 230 i nast., autor cytowany przez A. Schulz, op.cit.

⁷⁶ W celu porównania w zakresie imienia zob. wyrok Bogendorff (pkt 48 i nast.).

⁷⁷ ETPC uznał, że „rumuńskie ramy prawne w zakresie prawnego uznawania płci są niejasne, a zatem nieprzewidywalne” (§ 157).

⁷⁸ Zobacz, w odniesieniu do przywołanych przez Trybunał zasad równoważności i skuteczności w dziedzinie zmiany imienia, wyrok Freitag (pkt 41, 42).

1) W przedmiocie szczególnych skutków wskazania płci w akcie stanu cywilnego w zakresie statusu osobowego

84. Oświadczenie dotyczące tożsamości płciowej wywołuje skutki w dziedzinie stanu cywilnego, których nie wywołuje nazwisko. Prawdą jest, że zmiana nazwiska może kaskadowo zmienić nazwiska osób, którym zostało ono przekazane lub które je wybrały⁷⁹. Jednak dla porównania, oświadczenie o tożsamości płciowej nie może być analizowane jako wyrażenie woli ograniczające się do tożsamości danej osoby.

85. Oświadczenie to zmienia bowiem zarówno status osobowy, jak i status rodzinny zainteresowanej osoby. Można zatem powoływać się na nie przy wykonywaniu praw związanych z różnicą płci (małżeństwo, pochodzenie, emerytura⁸⁰, zdrowie, zawody sportowe, etc.).

86. W konsekwencji, jeżeli aktualizacja aktów stanu cywilnego jest uzasadniona celem, jakim jest zagwarantowanie praw powiązanych ze swobodą przemieszczania się danego obywatela i członków jego rodziny⁸¹, niezbędne jest zastanowienie się, podobnie jak w zakresie zmiany imienia⁸², nad kaskadowymi skutkami takiej rejestracji oświadczenia o tożsamości płciowej uznanego w jednym państwie członkowskim na inne akty stanu cywilnego, takie jak akty małżeństwa lub akty urodzenia dzieci sporządzone przed takim oświadczeniem⁸³ w tym samym państwie członkowskim lub w innych państwach członkowskich, co obrazują wyroki: Coman i in. i Pancharevo.

2) W przedmiocie skutków właściwych dla uznania i wpisania do rejestru stanu cywilnego oświadczenia o tożsamości płciowej

87. Z wyroków: Coman i in. i Pancharevo wywodzę, że Trybunał zapewnił przestrzeganie zasady, zgodnie z którą prawo Unii nie narusza kompetencji państw członkowskich w zakresie rejestracji w aktach stanu cywilnego informacji, które skutkowałyby uznaniem instytucji małżeństwa między osobami tej samej płci lub więzi pochodzenia ustanowionej z dwojgiem rodziców tej samej płci. W tej ostatniej sytuacji wyraźnie przypomniano brak obowiązku państw członkowskich w zakresie stanu cywilnego⁸⁴.

88. Uważam zatem, że kwestia skutków uznania w jednym państwie członkowskim dokumentów lub orzeczeń dotyczących wskazania płci wydanych w innym państwie członkowskim przedstawia się w innej perspektywie niż ta, którą zajmował się Trybunał w dziedzinie nazwiska⁸⁵.

⁷⁹ Zobacz na przykład wyrok Bogendorff (pkt 46).

⁸⁰ Zobacz w szczególności wyrok z dnia 26 juin 2018 r., MB (Zmiana płci a emerytura) (C-451/16, EU:C:2018:492).

⁸¹ Zobacz podobnie wyrok Bogendorff (pkt 35 i 46).

⁸² Zobacz pkt 62 niniejszej opinii.

⁸³ Nie chodzi tutaj o zajmowanie się przyszłymi skutkami w zakresie statusu osobowego oświadczenia o tożsamości płciowej, które należą do kompetencji państw członkowskich, z zastrzeżeniem przestrzegania prawa Unii. ETPC orzekł o zastosowaniu art. 12 EKPC do osób transpłciowych, które chciały zawrzeć związek małżeński. Zobacz wyrok z dnia 11 lipca 2002 r., Christine Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (CE:ECHR:2002:0711JUD002895795, § 103) w odniesieniu do małżeństwa z osobą płci odmienną niż nowo przypisana. W wyroku z dnia 24 czerwca 2010 r., Schalk i Kopf przeciwko Austrii (CE:ECHR:2010:0624JUD003014104, § 61 i 63), ETPC, uwzględniając art. 9 Karty orzekł, że nie może dłużej uznawać, że prawo do zawarcia związku małżeńskiego powinno w każdych okolicznościach ograniczać się do małżeństwa między osobami odmienną płci. Jednakże uznał on, że art. 12 EKPC nie nakłada na umawiające się państwa obowiązku otwarcia możliwości zawarcia związku małżeńskiego przez pary tej samej płci. W odniesieniu do wskazania w rejestrach stanu cywilnego dotyczących dziecka, że jedna z osób mających status rodzica jest osobą transpłciową oraz szerokiego zakresu uznania przysługującego państwom członkowskim w tej sprawie, zob. wyrok z dnia 4 kwietnia 2023 r., O.H. i G.H. przeciwko Niemcom (CE:ECHR:2023:0404JUD005356818, §§ 114, 116).

⁸⁴ Zobacz wyrok Pancharevo (pkt 45).

⁸⁵ Zobacz podobnie A. Schulz, op.cit., s. 226.

89. Chociaż bowiem w wyroku *Coman i in.* Trybunał orzekł, że państwo członkowskie ma obowiązek *uznania małżeństwa* osób tej samej płci zawartego w innym państwie członkowskim zgodnie z jego prawem, to uściślił, że małżeństwo to musi zostać uznane *wyłącznie do celów przyznania pochodnego prawa pobytu obywatelowi państwa trzeciego*, lecz że ten obowiązek uznania nie oznacza, by państwo członkowskie było zobowiązane do wprowadzenia w swoim prawie krajowym instytucji małżeństwa osób tej samej płci⁸⁶.

90. W wyroku *Pancharevo* Trybunał orzekł, że organy państwa członkowskiego są zobowiązane do *wydania dowodu tożsamości lub paszportu jego obywatelowi na podstawie aktu urodzenia* sporządzonego w innym państwie członkowskim, przy czym niezależnie od sporządzenia nowego aktu urodzenia w krajowym rejestrze, pierwszy akt powinien zostać uznany⁸⁷.

91. Te dwa wyroki Trybunału stanowią kontynuację utrwalonego orzecznictwa dotyczącego skutków transgranicznych nadanego lub wybranego nazwiska. Przypomniał on o kompetencji państw członkowskich w materii stanu cywilnego⁸⁸ i obowiązku zagwarantowania praw opartych na art. 21 TFUE, który wymaga uznania małżeństwa osób tej samej płci⁸⁹ lub więzi filiacyjnej z rodzicami tej samej płci, zarejestrowanych w innym państwie członkowskim⁹⁰. W tej ostatniej sprawie akt stanu cywilnego sporządzony w jednym państwie członkowskim wykazywał istnienie więzi filiacyjnej wyłącznie do celów wydania dokumentu podróży przez inne państwo członkowskie jego obywatelom⁹¹, bez żadnego skutku w zakresie prowadzenia rejestrów stanu cywilnego tego państwa członkowskiego.

92. W konsekwencji, w świetle owych wyroków, rozwiązanie, które należy przyjąć w zakresie uznawania i wpisywania do rejestru stanu cywilnego zmiany płci w następstwie oświadczenia dotyczącego tożsamości płciowej nabytego w innym państwie członkowskim, oparte na podwójnym imperatywie – autonomii osobistej⁹² i swobody przemieszczania się obywateli Unii⁹³ musi, moim zdaniem, przewidywać pewne ograniczenia.

93. Rozwiązanie to polegałoby na ograniczeniu spoczywającego na państwach członkowskich obowiązku rejestrowania zmiany elementów tożsamości jednostki zgodnie z wybraną płcią *wyłącznie w jej akcie urodzenia* w przypadku, gdy może ona wywoływać skutki w zakresie innych aktów stanu cywilnego. Przedstawiona w sposób ogólny odpowiedź Trybunału udzielona sądowi

⁸⁶ Zobacz pkt 45 tego wyroku.

⁸⁷ Zobacz pkt 45 i 50 tego wyroku. Dla uściślenia, w sprawie, w której zapadł powyższy wyrok przedmiotem sporu było wydanie bułgarskiego aktu urodzenia w celu wydania bułgarskiego dokumentu tożsamości na podstawie „wyciągu z akt stanu cywilnego w Barcelonie (Hiszpania) dotyczącego aktu urodzenia [dziecka, którego sprawa dotyczy]” (zob. pkt 20 tego samego wyroku).

⁸⁸ Zobacz wyroki: *Coman i in.* (pkt 37); *Pancharevo* (pkt 52).

⁸⁹ Zobacz wyrok *Coman i in.* (pkt 40).

⁹⁰ Zobacz wyrok *Pancharevo* (pkt 49, 52).

⁹¹ Zobacz wyrok *Pancharevo* (pkt 48–50).

⁹² ETPC orzekł w szczególności w wyroku z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie *Van Kück* przeciwko Niemcom (CE:ECHR:2003:0612JUD003596897, § 69), że „[c]hociaż w żadnej wcześniejszej sprawie nie ustalono, że art. 8 [EKPC] obejmuje prawo do samookreślenia jako takie, uznaje [ona], że pojęcie autonomii osobistej odzwierciedla ważną zasadę leżącą u podstaw wykładni gwarancji art. 8”. W przedmiocie ewolucji klasycznych sposobów odesłań w prawie prywatnym międzynarodowym, zob. w szczególności odniesienia w A. Schulz, op.cit., s. 213, przypis 13.

⁹³ W przedmiocie propozycji uznania statusu osobistego w celu ochrony prawa jednostki do trwałości jej statusu i zagwarantowania skutecznego korzystania z przysługującej jej swobody przemieszczania się, zob. S. Pfeiff, *La portabilité du statut personnel dans l'espace européen: de l'émergence d'un droit fondamental à l'élaboration d'une méthode européenne de la reconnaissance*, Bruylant, Bruksela, 2017, w szczególności pkt 354 (s. 351). W przedmiocie tej kwestii uznawania sytuacji prawnych wynikających z prawa pierwotnego, zob. L. Hübner, *Die Integration der primärrechtlichen Anerkennungsmethode in das IPR*, *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht (RebelsZ)*, vol. 85, nr 1, Mohr Siebeck, Tübingue, 2021, s. 106–145, w szczególności s. 114, przytoczone przez A. Schulz, op.cit. Zobacz również, w odniesieniu do międzynarodowej debaty w przedmiocie braku badania w świetle norm kolizyjnych, C. Kohler, op.cit., w szczególności s. 230.

odsyłającemu ograniczałaby skutki w zakresie stanu cywilnego zasad opartych na art. 21 TFUE *do elementów identyfikacji danej osoby*⁹⁴, które służą w szczególności jej przemieszczaniu się na terytorium Unii, a mianowicie do celów wydania dowodu tożsamości lub paszportu⁹⁵.

94. Wspomniane rozwiązanie skutkowałoby tym, że aktualizacja aktów stanu cywilnego dotyczących członków rodziny danej osoby nie byłaby obowiązkowa w świetle prawa Unii w zakresie, w jakim owa aktualizacja pociągałaby za sobą późniejsze uznanie w rejestrach stanu cywilnego małżeństwa osób tej samej płci⁹⁶ lub filiacji ustalonych względem rodziców tej samej płci⁹⁷, którego nie można narzucić państwu członkowskiemu na podstawie prawa Unii.

95. Z takiego punktu widzenia środek łagodzący rozbieżności między aktami stanu cywilnego członków pary lub tej samej rodziny, oparty na art. 21 TFUE, już wskazany przez Trybunał, mógłby zostać dostosowany w tym sensie, że oświadczenie o tożsamości płciowej wywoływałoby skutki co do oświadczeń wywodzonych z już istniejących aktów cywilnych wyłącznie przy wydawaniu dowodu tożsamości, dokumentu pobytowego lub paszportu, zgodnie z orzecznictwem Trybunału w wyrokach Coman i in. oraz Pancharevo.

96. Rozwiązanie to nie jest wprawdzie satysfakcjonujące w świetle prawa do poszanowania życia rodzinnego i nadrzędnego interesu dziecka, ponieważ osoba transpłciowa musi udowodniać swoje więzi rodzinne wykazane w aktach stanu cywilnego. Uważam bowiem, że chociaż oddzielenie kwestii wydania dokumentu administracyjnego od kwestii prowadzenia akt stanu cywilnego jest możliwe w odniesieniu do opuszczenia terytorium, którego dana osoba jest obywatelem, nie spełnia ono wymogu życia wolnego od komplikacji administracyjnych w przypadku jej powrotu⁹⁸.

97. Ponieważ jednak uznanie w państwie członkowskim zmiany dotyczącej tożsamości obywatela Unii, która miała miejsce w innym państwie członkowskim opiera się na art. 21 TFUE, to wyłącznie państwa członkowskie mają kompetencję do określenia skutków w zakresie statusu osobowego, jakie wynikałyby z uzgodnienia wszystkich aktów stanu cywilnego⁹⁹.

⁹⁴ W tym względzie podzielam zdanie wyrażone w opinii rzecznik generalnej E. Sharpston w sprawie Grunkin i Paul (C-353/06, EU:C:2008:246, pkt 93).

⁹⁵ Jeżeli chodzi o uregulowanie rumuńskie mające zastosowanie w tym zakresie, to w wyroku z 22 lutego 2024 r., *Directia pentru Evidenta Persoanelor și Administrarea Bazelor de Date* (C-491/21, EU:C:2024:143) Trybunał orzekł, że państwa członkowskie mają obowiązek wydania swoim obywatelom dowodu tożsamości mogącego stanowić dokument podróży, nawet jeżeli ich miejsce zamieszkania znajduje się w innym państwie członkowskim.

⁹⁶ W przedmiocie zapisu aktu małżeństwa osób tej samej płci wydanego w jednym państwie członkowskim w rejestrach stanu cywilnego innego państwa członkowskiego, które nie uznaje takiego małżeństwa, zob. wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w sprawie Wojewody Mazowieckiego (C-713/23,) będącej aktualnie w toku. Zobacz ponadto wyrok z dnia 16 lipca 2014 r. w sprawie *Hämäläinen przeciwko Finlandii* (CE:ECHR:2014:0716JUD003735909, §§ 64, 79, 87), w którym ETPC orzekł, że obowiązek prawnego uznania tożsamości transpłciowej oznacza, że państwo będące stroną musi wprowadzić „skuteczną i dostępną procedurę, umożliwiającą powodce uzyskanie prawnego uznania jej nowej płci przy jednoczesnym zachowaniu jej więzi małżeńskich”, ale nie procedurę uznania małżeństwa osób tej samej płci.

⁹⁷ W odniesieniu do skutków pośrednich zob. J. Eekelaar, *The Law, Gender and Truth*, *Human Rights Law Review*, vol. 20, nr 4, Nottingham University Press, Nottingham, 2020, s. 797–809, w szczególności s. 799. Zobacz również C. Kohler, op.cit., w szczególności s. 230 i nast.

⁹⁸ Zobacz sprawozdanie dyrektora generalnego (DG) „Wymiar sprawiedliwości i konsumenci” Komisji przytoczone w przypisie 4 niniejszej opinii, w szczególności pkt 9.2, s. 179, 180. Zobacz również podobnie D. Thienpont, G. Willems, *Le droit à la libre circulation des familles homoparentales consacré par la Cour de justice de l’Union européenne*, *Revue trimestrielle des droits de l’homme*, nr 132, Nemesis, Bruksela, 2022, s. 925–959, w szczególności s. 948–951. Zobacz ponadto L. Rass-Masson, *La reconnaissance face aux incohérences du droit international privé européen de la famille (Coman et Hamilton)*, w: L. d’Avout et al., *Droit international privé de l’Union européenne* (2018), *Journal du droit international (Clunet)*, LexisNexis, Paryż, październik 2019 r., nr 4, rubryka nr 9, s. 1420–1424, w szczególności s. 1421.

⁹⁹ Zobacz, w celu analizy porównawczej skutków uznania statusu osobowego i odpowiadających im obowiązków nałożonych przez Trybunał i ETPC w prawie pozytywnym szesnastu państw członkowskich, S. Gössl, M. Melcher, op.cit., w szczególności wnioski i propozycje, s. 1043.

98. ETPC uznaje również, że należy wyważyć interesy publiczne wchodzące w grę w ramach organizacji stanu cywilnego¹⁰⁰ i uznawanie tożsamości płciowej jednostek¹⁰¹. W tym względzie należy wziąć pod uwagę różne wymogi istniejące w państwach członkowskich¹⁰².

99. W konsekwencji uważam, że art. 21 TFUE należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie odmowie uznania i wpisania przez właściwe organy państwa członkowskiego, bez przeprowadzania postępowania, *do aktu urodzenia* obywatela tego państwa jego tożsamości płciowej nabytej w innym państwie członkowskim, którego również posiada on obywatelstwo. Istnienie w prawie krajowym postępowania w sprawie zmiany płci nie może uzasadniać takiej odmowy.

100. W świetle wszystkich przedstawionych okoliczności dotyczących zmian imienia i płci uzyskanych w innym państwie członkowskim oraz mając na uwadze okoliczności sprawy w postępowaniu głównym, proponuję Trybunałowi odpowiedź na pytania sądu odsyłającego w zakresie stanu cywilnego ograniczoną do aktu urodzenia danego obywatela Unii, sformułowaną w sposób ogólny i uzupełnioną uściśleniem dotyczącym braku wpływu wystąpienia Zjednoczonego Królestwa z Unii na tę odpowiedź.

V. Wnioski

101. W świetle powyższych rozważań proponuję, aby Trybunał odpowiedział na pytania prejudycjalne przedstawione przez Judecătoria Sectorului 6 Bucureşti (sąd pierwszej instancji dla rejonu 6 w Bukareszcie, Rumunia) w następujący sposób:

1) Artykuł 21 TFUE oraz art. 7 i 45 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej

należy interpretować w ten sposób, że:

stoją one na przeszkodzie odmowie uznania i wpisania przez organy państwa członkowskiego do aktu urodzenia obywatela tego państwa członkowskiego imienia i tożsamości płciowej zadeklarowanych i nabytych zgodnie z prawem w innym państwie członkowskim, którego obywatelstwo również posiada.

Istnienie postępowania sądowego lub administracyjnego w sprawie zmiany płci nie może stanowić przeszkody dla takiego automatycznego uznania.

Prawo Unii nie narusza natomiast kompetencji państw członkowskich do uregulowania w ich prawie krajowym skutków tego uznania i tego wpisu do innych aktów stanu cywilnego ani w zakresie statusu osobowego, którym są objęte przepisy dotyczące małżeństwa i filiacji.

2) Okoliczność, że wniosek o uznanie i wpis do rejestru stanu cywilnego zmiany imienia lub płci uzyskanej w Zjednoczonym Królestwie został złożony w państwie członkowskim Unii w dacie, w której prawo Unii nie miało już zastosowania w Zjednoczonym Królestwie, pozostaje bez wpływu na udzieloną odpowiedź.

¹⁰⁰ Zobacz wyrok ETPC z dnia 4 kwietnia 2023 r. w sprawie O.H. i G.H. przeciwko Niemcom (CE:ECHR:2023:0404JUD005356818, § 122 i przytoczone tam orzecznictwo).

¹⁰¹ Zobacz wyrok ETPC z dnia 17 lutego 2022 r. w sprawie Y przeciwko Polsce (CE:ECHR:2022:0217JUD007413114, § 82); N. Gallus, op.cit., w szczególności s. 250, 251.

¹⁰² Zobacz przypis 64 do niniejszej opinii.